

٢٠٧



٩١٧٠

دانشگاه تهران  
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

بررسی مفهوم محاکمه عادلانه در میثاق بین‌المللی  
حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶

نگارش: صمد مکاری خواجه‌دیزج

استاد راهنما: دکتر سید فضل‌اله موسوی

اساتید مشاور: دکتر سید باقر میرعباسی و دکتر محمد آشوری

رساله برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته حقوق بین‌الملل

شهریور ۸۴

۱۳۸۷ / ۳ / ۱۱

۹۸۶۵۲

کتابخانه اساتید ارشد  
دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی  
گروه آموزشی حقوق عمومی  
گواهی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد آقای / خانم صمد مکاری خواجه دیزج

در رشته حقوق بین الملل گرایش

با عنوان: بررسی مفهوم محاکمه عادلانه در میثاق حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶ رادر تاریخ ۸۴/۷/۶

به عدد به حروف

با نمره نهایی:

۱۷ هجری

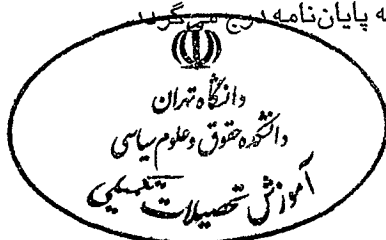
ارزیابی نمود

و درجه:

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱.	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد):	دکتر سید فضل اله موسوی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲.	استاد مشاور	دکتر سید باقر میرعباسی	دانشیار	" "	
۳.	استاد مدعو (یا استاد مشاور دوم)	دکتر محمد آشوری	استاد	" "	
۴.	استاد مدعو	دکتر عباسعلی کدخدایی	دانشیار	" "	
۵.	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی:	دکتر سید باقر میرعباسی	دانشیار	" "	

تذکر: این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه برجسته گردد.

۱۳۸۷ / ۱۳ / ۱۱



## چکیده

میثاق حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶ از جمله مهم‌ترین اسناد حقوق بشر می‌باشد که با توجه به اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر تنظیم شده است. نظر به تصویب آن از سوی اکثر کشورها دارای اهمیت خاصی است که در این سند حقوق مختلفی برای انسان تعریف و مورد شناسایی قرار گرفته است؛ از جمله این حقوق حق محاکمه عادلانه است منصفانه است که به حق یکی از مهمترین حقوق بشر می‌باشد. این حق دارای ابعاد مختلف بوده و مسائل مختلفی در خصوص آن مطرح شده است که در طی دو فصل مشروح پیش محاکمه و محاکمه و پس از آن به بررسی آن خواهیم پرداخت.

## پیشگفتار

همانگونه که می‌دانیم انسان موجودی است با شعور و دارای حق انتخاب. این امر به انسان امکان می‌دهد بر مبنای تعقل دست به یک سلسله اعمال و اقداماتی بزند یا از انجام برخی کارها خودداری کند. در بسیاری از موارد این اقدام با مشکل چندانی روبرو نیست ولی در برخی موارد این اقدام یا عدم اقدام (فعل یا ترک فعل) با برخی موانعی برخورد می‌کند. یعنی در برخی موارد جامعه انسان را مکلف به ترک عمل و یا انجام عملی نموده است و در بعضی موارد نظر به تاثیر شدید اینگونه ترک عمل یا انجام عمل‌ها در نظم عمومی جامعه قانونگذار ضمانت‌اجراهایی را به صورت مجازات تعیین نموده است که فرآیند رسیدگی به این فعل یا ترک فعل‌ها در اصطلاح قضایی «محاكمه» گویند. البته ناگفته پیداست که این فرآیند رسیدگی تابع قواعد و مقرراتی است که این قواعد و مقررات از شروع فرآیند (تحقیقات مقدماتی) تا آخرین مرحله (تجدید نظر و قطعیت) را در بر می‌گیرد که در تحقیق حاضر به بررسی این قواعد و مقررات (البته در قالب میثاق حقوق سیاسی و مدنی) خواهیم پرداخت. لازم به ذکر است که همانگونه این قواعد در طول زمان متحول گردیده است، مرجع تعیین کننده این قواعد نیز در طول زمان متحول و تغییر یافته است به گونه‌ای در دوره دادگستری خصوصی این قواعد را آداب و رسوم، مذهب، عرف و عادت و درجه فرهنگ حاکم بر نظام قبیله‌ای تعیین می‌کرد که اکثراً توسط رئیس قبیله (یا نهادی مشابه آن) اعمال می‌شد؛ ولی در عصر حاضر (دادگستری عمومی)، همانگونه که قبلاً مذکور افتاد این قواعد توسط قانونگذار تعیین و توسط سیستم قضایی هر کشوری اعمال می‌شود.

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان کلیات
۲.....	زمینه تاریخی میثاق حقوق سیاسی ومدنی.....
۴.....	تعریف انصاف.....
۵.....	تعریف عدالت.....
۶.....	تعریف محاکمه عادلانه یا منصفانه.....
۶.....	هدف تحقیق.....
۷.....	فرضیه تحقیق.....

## فصل اول: پیش محاکمه

۱۰.....	گفتار اول: منع دستگیری و بازداشت خودسرانه.....
۱۰.....	مبحث اول قلمرو حق آزادی و امنیت.....
۱۲.....	مبحث دوم: قیود و تشریفات سلب آزادی افراد.....
۱۵.....	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران.....
۱۶.....	گفتار دوم: لزوم اعلام علل ودلائل بازداشت در اسرع وقت.....
۱۷.....	مبحث اول: لزوم استفاده از زبان قابل فهم در روند اطلاع رسانی.....
۱۹.....	مبحث دوم: لزوم اطلاع رسانی در اسرع وقت ((promptly)).....
۲۰.....	مبحث سوم: معنای اطلاع از دلایل اتهام و اسباب بازداشت.....
۲۱.....	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران.....
۲۲.....	گفتار سوم: لزوم حاضر نمودن فوری متهم نزد مقام قضایی صالح و رسیدگی به اتهام در مدت معقول.....
۲۲.....	مبحث اول: مفهوم عبارت ((promptly)).....
۲۵.....	مبحث دوم: سایر مقامات دارای اختیارات قضایی.....
۲۷.....	مبحث سوم: مهلت معقول ((reasonable time)).....
۳۱.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۳۳.....	گفتار چهارم: قرار بازداشت موقت یا توقیف احتیاطی.....
۳۵.....	مبحث اول: قاعده کلی نبودن یا اصل نبودن توقیف احتیاطی.....
۳۸.....	مبحث دوم: قابل اعتراض بودن قرار توقیف احتیاطی (بند ۴ ماده ۹ میثاق).....
۴۳.....	مبحث سوم: لزوم جبران خسارت از افراد بی گناه بازداشت شده (بند ۵ ماده ۹ میثاق).....
۴۶.....	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران.....
۴۸.....	گفتار پنجم: منع شکنجه و اعمال غیر انسانی برای اخذ اقرار.....
۵۲.....	حقوق تطبیقی با مقررات ایران.....

۵۳	تکمله
<b>فصل دوم: محاکمه و پس از آن</b>	
۵۵	طرح بحث
۵۷	گفتار اول: مفهوم عبارت (Suit at law)
۶۱	نتیجه
۶۲	گفتار دوم: تساوی افراد در برابر دادگاهها و دیوانها
۶۵	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق ایران
۶۷	گفتار سوم: خصوصیات یک دادگاه
۶۷	مبحث اول: استقلال دادگاه
۶۹	مبحث دوم: بی طرفی دادگاه
۷۲	مبحث سوم: دادگاه تشکیل شده بر طبق قانون
۷۳	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق ایران
۷۶	گفتار چهارم: خصوصیات یک دادرسی
۷۶	مبحث اول: منصفانه بودن دادرسی
۷۸	مبحث دوم: علنی بودن دادرسی
۸۶	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق ایران
۸۸	گفتار پنجم: اصل براءت یا پیش فرض بیگناهی
۸۹	مبحث اول: ایجاد تکلیف برای مقام قضایی
۹۰	مبحث دوم: ایجاد حقوق برای متهم
۹۲	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران
۹۴	گفتار ششم: حقوق دفاعی متهم
۹۴	مبحث اول: تفهیم فوری و تفصیلی اتهام نوع و علل اتهام به زبانی که برای متهم قابل فهم باشد
۹۶	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران
۹۷	مبحث دوم: برخورداری از وقت و تسهیلات مناسب به منظور آمادگی برای دفاع و ارتباط با وکیل منتخب
۹۹	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران
۹۹	مبحث سوم: حق محاکمه بدون تاخیر ناروا
۱۰۱	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران
۱۰۲	مبحث چهارم: حق حضور در دادگاه و دفاع از خود شخصاً توسط وکیل
۱۰۷	حقوق تطبیقی با حقوق کیفری ایران
۱۰۸	مبحث پنجم: حق مواجهه با شاهد مخالف و تسهیل ادای شهادت شاهد موافق
۱۱۰	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران
۱۱۱	مبحث ششم: برخورداری از کمک رایگان مترجم

۱۱۳.....	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران.....
۱۱۳.....	مبحث هفتم: منع اجبار به مجرمیت یا شهادت علیه خود.....
۱۱۵.....	حقوق تطبیقی با مقررات کیفری ایران.....
۱۱۶.....	گفتار هفتم: اصل عطف بماسبق نشدن قوانین جزایی.....
۱۱۹.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۱۲۲.....	گفتار هشتم: حقوق ناشی از صدور حکم یا اجرای آن.....
۱۲۲.....	مبحث اول: حق درخواست تجدید نظر.....
۱۲۶.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۱۲۷.....	مبحث دوم: جبران زیانهای وارده بر محکوم در موارد فسخ محکومیت به واسطه وقوع اشتباه در اجرای عدالت.....
۱۲۹.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۱۳۰.....	مبحث سوم: منع تجدید محاکمه و مجازات.....
۱۳۲.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۱۳۴.....	گفتار نهم: تفکیک آئین دادرسی اطفال از افراد بزرگسال.....
۱۳۴.....	حقوق تطبیقی با مقررات حقوق کیفری ایران.....
۱۳۶.....	نتیجه گیری.....
۱۴۹.....	<b>منابع</b> .....
۱۵۲.....	چکیده انگلیسی.....



# کلیات

### زمینه تاریخی میثاق حقوق سیاسی و مدنی

گرچه می‌توان گفت حقوق بشر مقتضای جامعه بشری بوده و یکی از ضروریات آن می‌باشد لیکن شناسایی این حقوق آن هم به طور رسمی و نهادینه شده تنها در اواخر قرن هیجدهم محقق گردید و آن زمانی بود که اعلامیه حقوق بشر فرانسه در سال ۱۷۸۹ فرانسه به تصویب رسید و در آن برخی از حقوق و آزادی‌های اساسی بشر مورد توجه قرار گرفت؛ لیکن از آنجا که اعلامیه تنها مواضع کشور فرانسه در قبال حقوق و آزادی‌های اساسی بشر محسوب می‌شد و دیگر کشورها هیچ گونه تکلیفی در این خصوص حتی در اعلام اعتقاد به آن نداشتند، فلذا آثار مثبت آن در عرصه بین‌المللی چندان مشهود و هویدا نبود.

چنین وضعیتی از نظر وضعیت حقوق بشر در جهان حاکم بود تا اینکه با تصویب منشور سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، در زمینه توسعه و بسط حقوق آزادی‌های بشر تحول آشکار و بنیادین پدیدار شد، و از آن تاریخ به بعد به تدریج انبوهی از موافقنامه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در خصوص مفاهیم حقوق بشر و معیارهای آن منعقد و به تصویب رسید که البته کوشش‌های اولیه در جهت دستیابی به کمترین میزان حقوق و آزادی‌های مزبور در قالب مفاهیم کلی و اسناد غیر الزامی (توصیه‌ای) بود که نمونه بارز آن تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ می‌باشد؛ لیکن بعد از آن تلاش‌های درخور تحسینی در زمینه انعقاد و تصویب اسناد حقوقی الزام‌آور برای کشورهای جهان صورت پذیرفت که همگی اسناد و معاهدات منعقد و مصوب در جهان تقریباً با الهام از اعلامیه جهانی بشر ۱۹۴۸ بوده است به گونه‌ای که به طور قاطع می‌توان ادعا کرد که کلیه اسناد و معاهده مصوب در زمینه حقوق بشر بعد از سال ۱۹۴۸ اعم از جهانی و منطقه‌ای به نحوی با اعلامیه مزبور مرتبط بوده‌اند و براساس آن تنظیم شده‌اند یا از رهگذر تفسیر اصول آن منعقد شده‌اند. از جمله این اسناد جهانی میثاق حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶ و میثاق حقوق اقتصادی و فرهنگی می‌باشند و از جمله اسناد منطقه‌ای می‌توان به کنوانسیون اروپائی حقوق بشر

و آزادیهای اساسی (۱۹۵۰) کنوانسیون آمریکائی حقوق بشر ۱۹۶۹ و منشور آفریقائی حقوق بشر ۱۹۸۱ اشاره کرد.

موضوع تحقیق حاضر مربوط به بررسی یکی از حقوق اساسی پیش‌بینی شده میثاق حقوق سیاسی و مدنی می‌باشد که آن محاکمه عادلانه و به تعبیری دیگر، «محاکمه منصفانه» می‌باشد که به حق یکی از اساسی‌ترین حقوق و آزادیهای اساسی بشر و بلکه مهمترین آنها می‌باشد. این حق در مواد ۹، ۱۵، ۱۴، میثاق حقوق سیاسی و مدنی مقرر شده است که حاوی قواعدی اساسی در خصوص نحوه بازداشت فرد، اعلام نوع اتهام و دلایل آن - حاضر نمودن متهم نزد قاضی یا مقام صالح برای اقدام قضایی نحوه صدور قرار بازداشت موقت (توقیف احتیاطی)، لزوم آزادسازی متهمین با اخذ تأمین متناسب، لزوم جبران خسارت افراد بی‌گناه بازداشت شده، نحوه تفهیم اتهام به متهم، منع شکنجه و اجبار برای اخذ اقرار و یا شهادت علیه خود، حق دسترسی به دادگاههای صالح، مستقل، بی‌طرف - لزوم علنی و منصفانه بودن دادرسی، حداقل تضمینات یک متهم در یک دادرسی عادلانه، اصل برائت، اصل قانونی بودن جرم و مجازات، لزوم جبران خسارت از افراد بی‌گناه محکوم شده در اثر اشتباه قضایی، لزوم تفکیک آئین دادرسی اطفال از بزرگسالان و... می‌باشد که تفصیلاً در طی دو فصل علیحده از آنها بحث خواهد شد این فصول با توجه به دو مرحله موجود رسیدگی بدوی که شامل رسیدگی دادسرا (مرحله تحقیقات مقدماتی) و دادگستری (رسیدگی دادگاه) می‌باشد عبارتند از:

۱- مرحله پیش محاکمه

۲- مرحله محاکمه و پس از آن

منتهی قبل از ورود به بررسی دو مرحله لازم‌نگاهی مختصر و گذرا به تعاریف سه مفهوم کلیدی این

مباحث پردازیم:

۱- انصاف

۲- عدالت

## ۳- محاکمه عادلانه یا منصفانه

## «تعریف انصاف»

انصاف در لغت به معنی نیمه چیزی را گرفتن، راستی کردن، صداقت نمودن آمده است و نقطه مقابل آن را ظلم دانسته‌اند.

برای انصاف دو معنی اصطلاحی قایل شده‌اند

۱- دور محور برابری می‌گردد، خواه با تنصیف (برابری مقداری) همراه باشد و خواه نباشد

۲- خارج از محور برابری به کار می‌رود در تصمیم‌گیری برابر وجدان و حق عواملی را دخالت می‌دهند مانند انصاف در مورد تعیین نرخ عادلانه و تعدیل اجاره‌بها و انصاف در حقوق را به معنی دادن حق کسی به تمام و کمال است چون نقصان از حق ظلم است!

از نظر حقوقی نیز معنی «انصاف» مشخص نیست و در خصوص آن اختلاف نظر وجود دارد، برخی آنرا معادل عدالت دانسته‌اند و برخی دیگر به آمادگی یا امکان اعطاء سهم مساوی به هر کس شناسایی حقوق افراد بطور بیطرفانه و مشابه آن تعریف کرده‌اند.

در میثاق حقوق سیاسی و مدنی نیز تعریف از «انصاف» به چشم نمی‌خورد ولی همانگونه در مباحث آتی خواهیم دید انصاف در قالب کلمه «محاکمه منصفانه» معنای خاص دارد که در بحثهای آتی بدان خواهیم پرداخت.

## تعریف عدالت

«عدالت» در لغت به معنی دادگری کردن و استقامت است یعنی مستقیم در مسیر حق ماندن و به سمت جور میل نکردن یا به معنای مساوات است مثلاً وقتی می‌گویند این چیز عدل آن چیز است یعنی با او برابر

۱- یزدی، عبدالمجید، نگاهی اجمالی به مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت از دیدگاه اخلاق و حقوق اسلامی، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، صص ۱۱۰ و ۱۱۱.

است.

برای عدالت در اصول دین، در فقه، در حکمت و عرفان، معانی مختلف قائل شده‌اند. ولی برای عدالت از لحاظ اجتماعی معانی مختلفی قائل شده‌اند:

**الف:** عدالت یعنی رعایت حقوق افراد و دادن حق به حق داران و عادل کسی است که حق هر کسی را به همان اندازه که هست بدهد و این معنی ملازمه‌ای با مساوات ندارد.

**ب:** عدالت یعنی قرار دادن هر چیزی در جای خود و ظلم عبارت است از قرار دادن اشیاء در غیر محل خود.

**ج:** عدالت یعنی توازن و هماهنگی و ایجاد تعادل در جامعه؛ به این معنی که تمام اجزاء موجود در یک جامعه باید از حیث اندازه و ارتباط با همدیگر از تعادل و توازن مناسبی برخوردار باشد.

**د:** عدالت یعنی رعایت استحقاقها در افاضه مزایای مادی معنوی. یعنی هر کس براساس استحقاق و قابلیت که از خود نشان می‌دهد حقی برای خود ایجاد می‌کند و ادای این حق بدون کم و کاست هم در دنیا و هم در آخرت، عدالت است.<sup>۲</sup>

همانگونه که می‌بینیم «عدالت» دارای معانی مختلفی می‌باشد و از ابعاد مختلف می‌توان برای آن معانی متعددی ذکر کرد.

در میثاق حقوق سیاسی و مدنی تعریفی از عدالت ذکر نشده لیکن مفهوم آنرا در مبحث «محاكمه عادلانه» ذکر خواهیم کرد.

#### «تعریف محاكمه عادلانه یا منصفانه»

همانگونه که قبلاً گفته شد، «عدالت»، «انصاف»، مفاهیمی مبهم هستند که تعریف دقیقی از آنها نشده است. این ابهام در تعریف مفاهیم فوق به تعریف مفهوم محاكمه عادلانه یا منصفانه نیز سرایت نموده و

۲- همان، ص ص ۱۲۳ الی ۱۲۵.

موجب شده است که تعریف دقیقی از آن به عمل نیاید، برخی‌ها محاکمه عادلانه را به معنی اینکه جریان دادرسی، وفق مقررات قانونی صورت پذیرد دانسته‌اند. ولی به این تعریف، اینگونه ایراد کرده‌اند که اگر مقررات قانونی خود، برخلاف عدالت و انصاف باشد آیا برگزاری محاکمه‌ای وفق این مقررات، «عادلانه» یا منصفانه خواهد بود.

لیکن به نظر می‌رسد اگر چه نمی‌توان تعریف دقیقی از محاکمه عادلانه بدست داد ولی با توجه به مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر که قایل به «حیثیت ذاتی» انسان شده و با توجه به مقدمه میثاقین که کلیه حقوق مذکور در آن دو را ناشی از «حیثیت ذاتی انسان» دانسته است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق حقوق سیاسی و مدنی، «محاکمه‌ای عادلانه است که بر مبنا و با رعایت قواعدی برگزار شود که حفظ کرامت و الای انسانی و به عبارت دیگر حیثیت ذاتی آن، اساس و هدف آن قواعد هستند.»

لازم به ذکر است از لحاظ روند دادرسی مفهوم دادرسی یا محاکمه عادلانه همانطور که خواهد آمد کاملاً با تعریف فوق‌الذکر متفاوت است و به معنی رعایت «اصل تساوی سلاحها» می‌باشد که تفصیل آن انشاءالله در مباحث آتی ذکر خواهد شد.

### هدف تحقیق

چون قسمت عمده‌ای از حقوق و آزادی‌های اساسی افراد در منابع و اسناد بین‌المللی ذکر شده است فلذا امروزه برای بررسی حقوق و آزادیهای اساسی به منابع و قوانین داخلی یک کشور اکتفا نمی‌کنند بلکه برای بررسی آنها به منابع و اسناد فراملی نیز مراجعه می‌کنند تا در یک مطالعه تطبیقی مابین منابع و اسناد ملی و منابع فراملی نقاط قوت و احیاناً نقاط ضعف منابع داخلی هویدا شود و نیز این حقوق و آزادیها با دیدی فراگیر مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد و هدف تحقیق حاضر نیز همان موارد مارالذکر می‌باشد به

همین جهت است که در پایان هر گفتار یا هر مبحث از قواعد و مقررات حقوق داخلی نیز بطور گذرا و مقایسه‌ای یاد می‌شود.

### فرضیه تحقیق

به نظر می‌رسد که قواعد و قوانین حقوق فعلی ایران در زمینه «محاكمه منصفانه» به عنوان یکی از حقوق اساسی ملت ما در برخی موارد با مقررات و قواعد مذکور در مواد ۹، ۱۴ و ۱۵ میثاق در خصوص محاكمه عادلانه، ناهماهنگ و در تضاد بوده و در برخی موارد دارای نقاط قوتی است، که این امر فرضیه تحقیق حاضر را در بررسی مباحث مربوط به محاكمه عادلانه تشکیل می‌دهد.

**فصل اول:**  
**پیش محاکمه**



در این بخش کلیه مسائل مربوط از بدو اعلام جرم و تعقیب متهم تا مرحله ختم تحقیقات مقدماتی و شروع محاکمه در میثاق حقوق سیاسی و مدنی مورد بررسی قرار می‌گیرد مقررات مربوط به این مرحله عمدتاً در چند بند ماده ۹ میثاق و ماده ۷ و برخی از آنها در ماده ۱۴ میثاق پیش‌بینی شده‌اند که مقررات اخیرالذکر آن مقرراتی هستند که مشترک بین دو مرحله پیش محاکمه و محاکمه محسوب می‌شوند مانند اصل براءت (یا فرض بیگناهی)، لزوم رعایت شیوه خاص دادرسی در مورد جرائم متهمین نابالغ و عدم تاخیر غیر موجه که مختص یک مرحله نبوده و در هر دو مرحله باید مدنظر قرار گیرند. به هر حال اهم مطالب مورد بحث در بخش حاضر را می‌توان از قرار ذیل دانست:

- ۱- منع دستگیری و بازداشت خودسرانه
- ۲- لزوم اعلام علل و دلایل بازداشت در اسرع وقت
- ۳- لزوم حاضر نمودن متهم نزد مقام قضایی صالح در اسرع وقت
- ۴- قرار بازداشت موقت (توقیف احتیاطی)
- ۵- منع شکنجه و آزار و اذیت جهت اخذ اقرار و اجبار بر شهادت علیه خود

### گفتار اول: منع دستگیری و بازداشت خودسرانه

بند ۱ ماده ۹ میثاق در این خصوص مقرر می‌دارد:

« هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ کس را نمی‌توان خود سرانه بدون مجوز دستگیر یا بازداشت (زندانی) کرد، از هیچ کس نمی‌توان سلب آزادی نمود مگر به جهات و طبق آئین دادرسی مقرر و به حکم قانون<sup>۳</sup>»

حق آزادی و امنیت افراد یکی از اساسی‌ترین حقوق افراد می‌باشد، که سابق بر میثاق حقوق سیاسی و مدنی در ماده ۹ جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ نیز مورد شناسایی قرار گرفته است اهمیت ویژه این حق از آن جا ناشی می‌شود که حق آزادی و امنیت اشخاص از مهمترین عوامل جلوگیری از خود کامگی‌ها و خودسری‌های نظام سیاسی حاکمه می‌باشد و به همین جهت همواره تامین حدود این حق در میثاق مورد اختلاف قرار گرفته و بنابراین اولین و مهمترین مسأله‌ای که در خصوص بند یک ماده ۹ مطرح گردیده مسئله تعیین قلمرو و محدوده حق آزادی و امنیت در ماده ۹ میثاق است که ذیلاً به بررسی آن می‌پردازیم.

### مبحث اول قلمرو حق آزادی و امنیت

به طور کلی در خصوص قلمرو و حق آزادی و امنیت در ماده ۹ دو دیدگاه مطرح شده است.

**دیدگاه اول:** برخی‌ها معتقدند کلمه (arbitrary) مذکور بند یک ماده ۹ را باید به طور کاملاً محدود تفسیر نمود چرا که منظور بند یک ماده ۹ با توجه به منطوق آن صیانت از آزادی و امنیت افراد در مقابل بازداشت خودسرانه است<sup>۴</sup> و بنابراین باید از تفسیر موسع آن خودداری نمود و سایر حقوق آزادی مانند حقوق آزادی در جامعه بدون هیچ گونه تهدید نسبت به آزادی و امنیت، حق آزادی رفت و آمد به کلیه نقاط کشور و یا جهان و یا... را نباید مشمول آن قرار داد.

3 - 1. Everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be subjected to arbitrary arrest or detention. No one shall be deprived of his liberty except on such grounds and in accordance with such procedure as are established by law.

4 - Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 211.

**دیدگاه دوم:** عده‌ای دیگر نیز معتقدند که کلمه (arbitrary) را نباید مساوی «خلاف قانون» دانست بلکه از ظاهر ماده ۹ باید گذشت و آن را به گونه‌ای موسع مورد تفسیر قرار داد تا کلیه موارد محرومیت از حق آزادی و امنیت که غیر متناسب، غیر عادلانه و غیر قابل پیش‌بینی باشد را در برگیرد. این بدین معنی است که باقی ماندن در توقیف و بازداشت به موجب یک بازداشت قانونی، فقط نباید «قانونی» باشد بلکه باید در تمام اوضاع و احوال «منطقی» نیز باشد<sup>۵</sup> به عبارت دیگر بر طبق نظر اخیر باید حق آزادی و امنیت مذکور در ماده ۹ میثاق را نباید مختص مورد بازداشت و توقیف دانست بلکه باید آن را به طور کلی مد نظر قرار داد همان گونه در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، حق آزادی، زندگی و امنیت به طور کلی مد نظر قرار گرفته است در میثاق نیز باید به طور کلی مدنظر قرار گیرد و حق آزادی و امنیت مختص مورد بازداشت موقت نگردد.

کمیته حقوق بشر در این خصوص دو رای مغایر هم صادر نموده است که نشانگر تایید هر دو دیدگاه فوق‌الذکر می‌باشد. این کمیته در قضیه دل‌قادیو پایز<sup>۶</sup> به طرفیت دولت کلمبیا دیدگاه دوم را مورد تایید قرار داده این قضیه مربوط به یک نویسنده کلمبیایی می‌باشد که بدلیل نوشتن و انتشار مقاله‌ای بر علیه پاپ و مقامات آموزشی کلمبیا مورد تهدید واقع شده و حتی حملاتی علیه او در کلمبیا صورت می‌پذیرد و موجب فرار او به کشور فرانسه و طرح شکایت علیه دولت کلمبیا می‌شود. کمیته حقوق بشر در این قضیه با تفسیر موسع از حق آزادی و امنیت در بند ۱ ماده ۹ آنرا منحصر به مورد بازداشت ندانست و اعلام نمود که نباید قایل به ظاهر عبارات بند ۱ ماده ۹ شد بلکه باید بند ۱ ماده ۹ را به طور کلی مدنظر قرار داد<sup>۷</sup>.

4- Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 211.

5- Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 213.

6- Degadopaez

7 - Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 207.

برخلاف قضیه فوق کمیته در قضیه کلیپالی<sup>۸</sup> بر علیه سوئد اعلام نمود که حق آزادی مذکور در ماده ۹ فقط مربوط به موارد محرومیت شدید و جدی از آزادی مثل زندان یا توقیف در یک مرکز توقیف مهاجرتی و... می شود و موارد محرومیت از سفر به نقاط مختلف یک کشور را شامل نمی شود بلکه مورد اخیر مشمول ماده ۱۲ میثاق می باشد.<sup>۹</sup>

لازم به ذکر است کشورهای طرف میثاق قائل به معنای محدود حق آزادی و امنیت شده اند<sup>۱۰</sup> صرف نظر از مباحث فوق گاهی لازم می آید که حق آزادی و امنیت شخص به نفع نظم عمومی و صیانت جامعه و امنیت آن مورد تعرض قرار گیرد و حق فردی شخص فدای نفع جامعه گردد از جمله این موارد و بلکه مهمترین آنها زمانی است که فردی در معرض توجه اتهامی قرار می گیرد و علیه او اعلام جرمی شود. به هر حال علت سلب آزادی و امنیت اشخاص هر چه باشد بیم سوء استفاده از این امر و در نتیجه نقض شدید حق آزادی و امنیت اشخاص از سوی قدرت حاکمه همواره اذنان حقوقدانان را به خود مشغول نموده و لزوم طرح قیود و شروطی را برای این تعرض مدنظر قرار داده اند تا حق آزادی و امنیت افراد بدون دلیل و عذر موجه و خودسرانه مورد تجاوز قرار نگیرد، میثاق حقوق سیاسی و مدنی نیز که از اهم اسناد حقوق بشری جهانی محسوب می شود از این امر غفلت ننموده و قیودی و تشریفات را بر آن قائل شده اند که در مبحث بعدی مورد بحث قرار می گیرد.

### مبحث دوم: قیود و تشریفات سلب آزادی افراد

بند ۱ ماده ۹ برای جلوگیری از خود سرانه بودن سلب آزادی و امنیت افراد قائل به دو شرط شده است که یکی ماهوی و دیگری شکلی می باشد.

8- Celepli

9 - Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 211.

10 - Joseph. Sarah, Schultz. Jenny and custan. Melissa, The International covenant on civil and political rights, Oxford University press p. 210.